

Biblioteket i läsplattornas tid

Att värna en historisk tankefigur

Gösta Carlestam

Arkiv, *gr.*
 först; *archeion*, *lat. archivum*, byggnad med arkivalier, tex föremål, böcker, texter. Här värnas försvunna meningsmönster och spår av en förfluten värld som går mot ökad oordning (ökad entropi). Brist på arkiv kan leda till samhällets desorientering och kollektiv minnesförlust.

arkitektoniskt rum har skilda kvaliteter. Det består av det *tektioniska* rummet som ger en byggnad dess materiella uttryck - dess byggnadskropp. Denna omsluter samtidigt en rymd. Stora hallar och kyrkor skänker ofta en känsla som skänker en upplyftande effekt på våra sinnen. Rummet har då goda *stereotoma* egenskaper lätta att uppleva och svåra att beskriva. Intressant arkitektur arbetar medvetet med båda aspekterna. G Asplunds stadsbibliotek i Stockholm är ett gott exempel hur båda dessa kvaliteter integreras,

bibliotek, förvaringsrum för böcker, *gr. bibliothē'kē*, av biblio- och grekiska thē'kē samling böcker, hylla för textrullar t ex en kunglig samling arkivalier.

bok, handskriven text på papyrus, pergament, kodexboken är tryckt på papper och bunden med en rygg.

digital *lat. digitus* finger/tå. Man räknade på fingrarna! Informationen uttrycks som antingen 0 eller 1. Motsatsen till analog.

läsplatta, bokdator (e-bokläsare) har en hanterlig skärm som används för att läsa e-böcker. Tex svenska Letto eller Cybook
rum, mekanikens grundbegrepp tid, rum och massa, fsv *rumber* röjning i skogen

arché urämne,
metaforiskt rum, där ordet används i bildlig mening som det litterära eller filosofiska rummet. Vi kan tala om ett språkligt och ett poetiskt eller musiskt rum till skillnad från ett konkret arkitektoniskt rum. Vi talar om rum för samtal och inkluderar ofta en tidsdimension - jämför utrymme. Dessa rum kan bli oändligt många.

geografiskt rum, är grundbegrepp inom den geografiska disciplinen. Det subjektiva rummet rör mentala bilder och uppfattningar av omgivningen. Man talar om mentala kartor. Många författare utgår från ett konkret landskap och förankrar där sina metaforer (likhet) och metonymier. (närhet)

virtuellt rum är ett datorgenererat rum, i vilken användaren upplever sig vara och agera som i det konkreta rummet. Det finns flera tillämpningsområden inom utbildning, träning, sjukvård, design, konstruktion, forskning och spel. Man kan tala om ett virtuellt bibliotek och arkiv.

stad, (*gr polis*, *lat. civitas*) ett geografiskt område med tät ordnad bebyggelse i kvarter med, gator, torg, Det juridiska begreppet avskaffades i Sverige 1971.

Ordet *stad* betyder ursprungligen plats, stabilt ställe. (fsv *birk*. Jämför Birka!)

Biblioteket i läsplattans tid

Det framtida biblioteket står inför många utmaningar. Det gäller såväl själva husets funktion och utseende som själva verksamhetens inriktning. Många bibliotek ställs inför sparkrav och har samtidigt ökade kostnader för personal och lokalhyra. För att behålla sin kulturella ambitioner som i vårt land är lagstadgade måste verksamheten rationaliseras. Man använder då allt mer modern teknik t ex datorer, internet, e- böcker. Trenden är universell och går under namnet Baumols sjuka. Det var William J Baumol som fann att tjänstenäringars produktivitet inte ökar lika snabbt som inom varuindustrin. Han exemplifierar med vad som hände i 1700 talets Schweiz där urmakarens produktivitet har ökat med tusentals procent under det att filharmonikern spelar i samma tempo då som nu. Klockindustrins produktivitet har satt lönerna för dem båda och därför är det nuförtiden mycket dyrare att framföra en symfoni. Den måste bäras av all flera lyssnare. Det leder till större konsertlokaler och att nya medier används. Fenomenet är relevant för vår tid och drabbar inte minst den tjänsteintensiva offentliga sektorn, med obevekligt höjda skatter som följd eller hårdhänt prioritering och lokalisering.

Iden om bibliotek har tusenåriga rötter byggt på en tanke som är omistlig.

Biblioteket har ansetts vara en rustkammare för själen. Liv och litteratur är på något sätt odelbara. Vackra böcker med pärmar har en kroppslig och sinnlig sida. Man talade förr om ”konstförvanter” som den hantverkare som tryckte böcker. Ursprungsbetydelsen var en medbroder skicklig att sätta böcker! Numera är ordet glömt. När jag frågar mina vänner hur de ser på *sk läsplattor*, vilka våren 2010 lanseras av de större bokförlagen så svarar de flesta med ett avvärande usch - om dom överhuvud vet vad en sådan är. Några uttrycker efter diskussion häpnad eller i bästa fall nyfikenhet. Vi är självklart rädda för förändringar som vi inte förstår och inte vet hur vi skall förhålla oss till. Vi kan reagera genom att göra motstånd. Hur var det när vi först mötte bilen, damsugaren, TV, datorn, mobiltelefonen? Vem önskar vara utan dessa äldre nymodigheter? Vi kan påminna om vad som sker genom att studera musikvärlden med ständigt nya media. Nu talar de insatta om Spotify, iPad osv, i min ungdom om vinylskivor.

Fenomenet med läsplattan är toppen på ett isberg som vi kan kalla världens digitalisering där drivkrafterna är mänsklig kommunikation men också tvingande ekonomiska lagar av den typ Baumol beskriver. Skulle vi kunna lära oss av historien hur vi kan förhålla oss till nya tekniska fenomen och hur de påverkar vår vardag. Kan vi medvetet välja? Detta är min frågeställning som innehåller många paradoxer. Litteratur öppnar rum av ett annat slag än datorns sk virtuella rum och det rum där vår kropp befinner sig. De krafter som verkar i

vår samtid uppträder på olika sätt i dessa olika rum samtidigt. Och ändå hänger allt samman ihop i våra handlingar. Det kan verka förvirrande.

Små steg lades till varandra och blev plötsligt synliga för alla. Först ser vi en rad produkter som söker sin användning driven av entreprenörer och ekonomiska intressen. Samtidigt förändras våra institutioner, bibliotek, tidningar och vårt sätt att diskutera. Därefter ändras vår världsbild, sätt att tänka och våra vanor. Ett historiskt exempel. Kodexboken med handskrivna text med bundna blad och en omslutande pärm hade sedan 400 år e Kr trängt undan papyrusrullen. Övergången från dessa manuskriptböcker till renässansens tryckta bok utgjorde ett närmast språngvis brott. I ett långt perspektiv en långsam evolutionär process. Mest känd är den 42 radiga Bibeln. Vi tillskriver guldsmeden Johann Gutenberg (1399-1468) äran att år 1440 ha skapat uppfinningen *tryckkonsten* som han tillämpar på att mångfaldiga bibeln som såg ut på samma sätt som sin handskrivna föregångare. Själva trycktekniken fanns redan i Kina. Spridningen av kopior av originaltexter ökade i medeltidens Europa. Särkilt Florens blev en kulturhård under renässansen. Det som driver på de aktuella förändringarna - då som nu - anses vara de ekonomiska processerna byggd på teknologiska genombrott, kapitalbildning och nya institutioner. Bakom dessa övergripande drivkrafter ligger många sammanflätade intressen inte minst kulturella.

Den franske ekonomhistorikern Fernand Braudel skriver om de *långa vågorna* som omdanar vårt samhälle på ett tvingande sätt och *skummet* på ytan av vardagliga händelser och beslut. Han talar om *artefakternas tyranni* och människornas stigberoende. Den materiella miljön, städer, hus vägar men också ”marknaden” är en historisk artefakt som vi människor har att anpassa oss till. Det skummande förändringstrycket med- Braudels ord -i vår samtid skapas av moderna media. Det är även denna gång fråga ett ofta formulerat löfte om individuell frihet. Svårare är att utskilja de långa vågorna; utöver globaliseringen, befolkningsökning, klimat och miljöhot. Förändringarna påverkar hur vi dagligen förflyttar oss mellan bostad, arbete, skola. På samma sätt som bilsamhället proklamerades i vårt land i början på 1950 så påverkas vår vardag genom digitaliseringen av texter och bilder med datorns hjälp. Vi ser i ljuset av den långa vågen hur de offentliga institutionerna då snabbt anpassade sig och stadskärnorna revs. I Stockholm som Gävle. I dag kan vi betala vår skatt elektroniskt, beställa biljetter och böcker via internet. Vi ser ett allt större utbud av böcker på ständigt nya platser, järnvägsstationer, T- banor, köpcentra.

Ny teknologi kan skapa nya handikapp för dem som inte kan eller inte har råd att tillgodogöra sig det nya. Men människor med funktionsnedsättningar kan också få stöd i sitt vardagsliv, när man tagit till sig tekniken och den blivit allmän. Dagens människor ökar sin räckvidd i rummet genom resor som blir allt

längre. Både fysiskt i landskapet sedan även virtuellt. Begreppet rum förändras och blir mångtydigt. Vi får ögonblickligt del av vad som händer på olika platser över hela jorden. Jordbävningar, katastrofer, politiska konflikter visar att vi bor i en global by som en gång mediaforskaren Marshall McLuhan förutsåg. (McLuhan Media 1964)

Vi reser mer och har bråttom. Det påverkar våra läsvanor. Vi måste läsa fortare och måste välja bort information. För att få perspektiv på frågan hur biblioteket stöps om framför våra ögon kan vi välja en startpunkt i det Livets hus som byggdes i Memfis av farao Osymandias i Egypten för mer än 3 000 år sedan. På återresan kan vi uppmärksamma att även våra begrepp har en historia och är bärare av många skilda *erfarenhetsrum* knutna till sin plats och människorna i sin samtid. Det grekiska ordet för demokrati betydde inte samma sak för dem som för oss. Vi är blinda för att innehållet har förändrats. Vi kan läsa hur man tänkte i äldre texter.

Jag uppfattar biblioteken i denna kritiska förändringsprocess som kulturella ankare i såväl det konkreta landskapet som i ett mänskligt erfarenhetsrum buren av texter över generationer. Här möter vi yttringar av vår civilisation som ger våra berättelser liv, här upptäcker vi några viktiga *tankefigur* värd att värna. I denna har jag tyckt mig urskilja en skapande växelverkan mellan en stad och dess bibliotek och med sin syster arkivet och museet. Här har generationer av texter, bilder i sin vidaste mening förvarats. Det har möjliggjort utveckling och ackumulation av kunskap som kollektiv kunskap. Nu samarbetar dessa historiska institutioner om att skapa gemensamma digitala arkiv. Man talar om att dela den digitala verkligheten med varandra. Men denna goda cirkel är sårbar. Vad händer när den elektriska försörjningen bryts och när arkiv och bibliotek skadas genom våda eller avsikt.

Bibliotek och arkivet står på ordningens sida i en värld som genom tidens sönderfall och åldrande skapar minnes- och meningsförlust. Naturvetare kallar denna process för en naturligt ökad oordning sk entropi. Den är ofrånkomlig. Många bibliotek, som i Alexandria, Sarajevo, har därtill avsiktligt förstörts i krig och mänskliga tillkortakommanden. I det ögonblick då datorerna stängs och nätverk störs återstår inga konkreta spår i det landskap våra kroppar vistas i. Det kan leda till stora kriser och minnesförluster för individ och kollektiv. Det är något som därför skrämmer oss när bibliotek förstörs eller skingras. Det är ändå något löftesrikt med att Googlebooks scannar av äldre litteratur från världens alla hörn. Men paradoxalt nog ökar sårbarheten om vi skall lita på en enda aktör som arkiverar världslitteraturen. Även om man arbetar under valspråket: Gör inte skada!

Det moderna biblioteket kan, vill jag tro, vara något av en *generator* för stadens liv som motverkar detta tvingande nerbrytande och glömska. Vi talar om en hållbar samhällsutveckling och kan då knappast tänka bort vad våra bibliotek med dess innehåll kan erbjuda. Vi behöver dessa livgivande kunskaper för att

undanröja de många hot som vi anar men inte klart kan beskriva i framtiden. Jag tänker mig biblioteken som vår tids sekulära kyrkor som genom sin dynamiska närvaro stärker vårt sökande efter mening i våra vardagsliv och också ger oss viktiga demokratiska verktyg för att lösa gemensamma problem i framtiden. Det moderna biblioteket kan därtill erbjuda en social träffpunkt, där fördjupade samtal kan ske om olika framtider med hela världslitteraturen till hjälp. En utopi kan någon tycka men utan drömmar om framtiden krymper vi.

Ett stadsbibliotek är i princip en odelbar institution, där många funktioner samverkar till en större helhet av människor, personal med deras kompetens. Här finns böcker, texter, dokument, media, CD, DVD och datorer, läsplattor, databaser, söksystem i samverkande nätverk. Biblioteket har av tradition legat centralt i sin stad eller upptagningsområde. Nya uppgifter har ständigt lagts till och omprövats. Den stora frågan är om detta skall ske i ett konkret rum med konkreta böcker som blir allt fler och svåra att överblicka eller i ett sk virtuellt rum som frigör sig från den fysiska verkligheten men driven av den digitala process hela vårt samhälle är indragen i just i vår tid. Frågan är vad som är den tvingande historiska vågen enligt Fernand Braudel eller bara ett skummande på ytan som försvinner i historiens glömska likt orden konstförvant. Hur blir det med ordet läsplatta?

*Bruse lät resa denna sten efter sin broder Ihilp. Ihilp vart död i Tavastland.
Han hade farit med Fröger.
Hjälpe Gud och Guds moder hans själ! Sven och Asmund ristade runorna.
– Bruse förde då lands ledung efter sin broder.*

Låt oss därför diskutera morgondagens möjliga bibliotek och hur det utvecklas i samspel med sin stad och medborgare. Vi kan tala om en dynamisk närvaro men också om olika digitala nätverk representerade av datorer, e-böcker, läsplattor och Ipad.

Jag har till slut dristat mig att göra ett schematiskt bibliotek i denna anda som jag gärna vill klä i en vacker arkitektur som arbetar med såväl ljus och mörker och utgör ett landmärke och en intellektuell fyr som öppnar sig mot sin stad och samhälle. Ämnet är oändligt mäktigt och just därför värt att diskutera på

världsbokdagen i läsplattornas tid. Låt biblioteken fortfarande bli en rustkammare för själen som förbereder oss för förändringar som livet hela tiden ställer oss inför. Ett viktigt demokratiskt projekt med stora utmaningar.

Gävle Världsbokdagen 23 april 2010

Gösta Carlestam

Biblioteket och staden

Från rustkammare för själen till ackumulerad kunskap. En tankefigur att återupptäcka och värna.

Redan i Egypten fanns i staden Memfis ca 1200 f Kr en verksamhet som kallades Livets hus. Det var byggt av farao Osymandias. Titeln *farao* betyder det stora husets herre. Det blev också namnet på det egyptiska samhällets krönte kung. I byggnaden verkade präster som skrev hieroglyfer på papyrus med pensel¹. Över ingången fanns likaså hieroglyfer som lästes: *Läkedom för själen*. Platsen finns på Unescos Världsarvslista men staden och huset finns i dag bara som ruiner. Troligen pågick här viktiga diskussioner om livet och vad som skedde med människan efter döden. De handskrivna texterna användes i undervisning. Dessa samlades och lades på hyllor efter någon form av index. Långt senare kallades hela denna framväxta värld i Livets hus med sitt grekiska ord *biblioték*. Ordet har bildats från det grekiska ordet för förvaringsrum *théke*. Vi hamnar lätt i anakronismer när vi vill förklara historiska fenomen som dessa med dages begrepp bibliotek och arkiv. På grekiska heter liten bok *biblio* men kan ursprungligen vara namnet på hyllan den låg på. Vi upptäcker att begreppen har en historia - en etymologi. Det är ofta så att texter och idéer lever längre än hus som åldras och faller sönder av naturens nerbrytande krafter. Ju mer ett ord brukas av oss desto mer befast blir det i vårt språk och kan därmed traderas. På vägen glömmer vi dess upprinnelse. Arkiv och bibliotek är historiska skapelser språkligt och materiellt som utgör villkor för våra kunskaper om en förfluten värld.

Det skrivna ordet skulle därför bli en av vår kulturs grundbultar möjligen dess centrum. Det kallas av moderna filosofer för *logocentrism*. En slags förnuftig ordning byggd på en allomfattande lagbundenhet med ordet i centrum. Välkänd är Aristoteles berömda definition av människan som ett djur med förnuft eller logos – *zoon logon echon*.

I grekisk filosofi är ordet = *logos*² ett av de mest grundläggande begreppen och kanske vår västerländska kulturs bärande tankefigur³. Vi möter det i ordet logik och som ändelse i ord som exempelvis etymologi (*-logi´a* '-lära', '-vetenskap',

¹ Enligt en amerikansk forskare (Maryanne Wolf) kan man tänka sig att den egyptiska kulturen var den första som skapade symboler som avbildade naturen (hieroglyfer) som kom att utvecklas till våra bokstäver. Bekant är hur der feniciska ordet för oxen *alef* ritades som en tjurhuvud och sedan vändes upp och ner blev vår bokstav A.

² Logos är i grekisk filosofisk tradition från Herakletios till Aristoteles ett slags högre förnuft omfattande en allomfattande lagbundenhet. Världen med alla dess många yttringar kan sammanfattas till ett enhetligt kosmos.

³ Ordet myntat av Johan Asplund som hjälp för idéhistoriska studier.

av lo'gos 'ord).

Från de första filosoferna från Thales i staden Miletos till Sokrates, Platon, Aristoteles i staden Aten har tanken om ett kritiskt reflekterande handlingsätt uppstått på vilken vår civilisation byggts vidare. Det kaotiska skulle bekämpas. I den antika grekiska stadsstaten (polis) ville man i denna anda försöka återskapa ett slags kosmos på jorden eftersom man alltid oroade sig för de hotande kaoskrafterna i naturen (fysis) eller från andra samhällsgrupperingar genom t ex krig. Man förordade bl a att nya städer skulle byggas efter en geometriskt ordnad stadsplan. Berömda är Miletos, Pergamon och Alexandria. Att satsa på bibliotek och arkiv var en fråga om att befästa sin makt över människors tankar.

Vi kan ana ett sätt att tänka och söka efter ordnande impulser, skapa register, kategoriseringar, kartor. Denna tankefigur utvecklats under drygt tretusen år och traderats till oss och yttrar sig på många områden både mentalt i vårt språk och i det konkreta landskapet. Det har länge ansetts att genom läsning av texter utvecklas vårt tänkande och styrs samhällena genom lagstiftning bunden i texter. Begreppen ses som ett slags mentala behållare som förbinder verkligheten med sina ting och händelser där ute med våra individuella och kollektiva språkhandlingar.⁴ Med begreppen bildar vi allt mer avancerade och abstrakta resonemang för att bemästra uppdykande samhällsfrågor. (Aristoteles Politiken)

Egna iakttagelser och referat, första- och andrahands upplysningar

Den värld vi lär känna mer eller mindre direkt genom våra fem sinnen är begränsad. Den japanske semantikern S.I. Hayakawa (1964) kallar denna värld av förstahandsiakttagelser med ett svåröversatt ord för *extensionell*⁵. Denna vår primära erfarenhetskunskap assimileras i vår person och i vår kropp i form av färdigheter och minnen. Men genom orden och språket kan vi ta till oss även andra människors motsvarande erfarenheter och berättelser och på så sätt vidga våra erfarenheter och införliva de mer kollektiva. Vi går i skolan och lär oss läsa och skriva och övar problemlösningar på skilda fält. Så byggs våra *samhällen* idealt sätt upp genom människors *samvaro*, *samtal*, *samverkan*, arbetsdelning och genom att bygga upp och dela ett gemensamt kulturellt erfarenhetsarv. Vår civilisations kunskapsfrukter kodifieras i texter, vilka i bästa fall kan återskapas genom bibliotekens utlåningar. Via index kan böcker och texter sökas och utgöra referenser för vår vidgade erfarenhet. Bibliotek och arkiv blir en källa för tidigare generationers kunskaper och en depå för minnet. Gränserna mellan dem suddas ut. Eftersom språket ändras tillräckligt långsamt kan vi förmedla dessa kollektiva och personliga erfarenheter över flera generationer även om mycket också förloras och glöms bort. Risken är också att vi förmedlar fel och brister om det inte sker en kritisk diskussion om på vilket sätt arkiven skapas. Ordning

⁴ Se vidare SI Hayakwa (1964)

⁵ Författaren kallar den *extensionell* till skillnad från en *intensionell* som uppstår via läsning.

föds ur oordning. Men frågan ställdes en gång om denna ordning kunde bevaras i en institution bortom det enskilda människoödet.

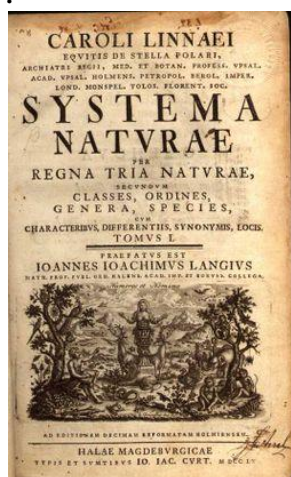
Vi kan invända att vi också tänker ordlöst och intuitivt och det finns uppenbart många mänskliga färdigheter som inte är knutna till ett språk och aldrig lagrats i arkiv. Det finns många notationssystem utöver texter i böcker t ex kartor, ritningar, noter, och bilder som också ger oss viktiga upplysningar i andra hand och bär och utvecklar vår kultur. Dessa ickeverbala yttringar kommer till uttryck i konsterna och andra färdigheter t ex genom kroppsspråk, mimik, gester. Vi måste också kalla dessa mänskliga uttrycksförmågor för ett språk, vilka kan läsas, avlyssnas, tolkas och förmedlas. Ett musikaliskt framförande som omfattar ljud, toner, rytm och gester kan också bindas i ett notationssystem och numera spelas in på allt nyare media och ingå i vår samlade kollektiva erfarenhet. Vi kan alla höra Jussi Björlings fantastiska röst på skiva. Vi talar om relationen mellan karta och terräng och vår uppgift blir att inte förväxla dem. Vår karta behöver vara adekvat när vi orienterar oss i verkligheten för att veta var vi befinner oss. Men vi kan också röra oss i fantasins värld. Fantasy är t ex en genre som uppskattas av barn och utgör en inkörsport för att lära sig läsa.

*Kunskapstorget i Solängens skola – ett inspirerande bibliotek för barn.
Här öppnar sig rummen mot fantasins och kunskapens rike.*

Språken i sin vida mening och litteraturen är nödvändiga verktyg för livet i staden. Att vara en analfabet i vårt urbaniserade samhälle är ett påtagligt handikapp. Fortfarande finns det miljontals barn som inte kan läsa eller skriva. De saknar en vuxen som bryr sig. Denna brist leder till fattigdom, vilket blir särskilt tydligt på den afrikanska kontinenten. Men även i vårt land är förmågan att läsa inte en allmän kunskap. I vårt samhälle talar man om ett särskilt handikapp *dyslexi* som betyder att man har svårighet med att läsa och skriva text. Antalet personer som har detta handikapp kan vara sex till fyra procent av befolkningen. Det reser frågan om skolans och skolbibliotekens och folkbibliotekens roll som jag skall återkomma till. Men det reser också frågan om hur vårt kollektiva minne hålls samman av språk i vid mening.

Det finns i växelspelet mellan språkutveckling och symboliska begrepp en självklar koppling till konkreta natur- och kulturföremål. Vi talar här om mänskliga handlingar som bokstavligen *äger rum*. Namnen på våra byggda arkitektoniska rum och skapelser har en lång också ytterst intressant historia i växelverkan med människor och deras verksamhet. Kreativa missförstånd uppstår givetvis alltid i vårt vardagsspråk särskilt som vi tolkar orden olika beroende på vår förstahandsuppfattning. Tänk på ordet konst, humanism osv. Vi har ett äldre ord för konst som betyder skicklighet och närmast grekiskans teknik. Vi har det i ordet läke- och byggnadskonst. Det är bara i matematikens värld som perfekt kommunikation är möjlig. Skälet är att matematiker arbetar med symboler som inte har ett *extensionellt* innehåll enligt Hayakawa. Vi talar då om en ren matematik.

Gud skapade världen Carl von Linné satte namn

Vi kan på ett liknande sätt påminna oss hur Carl von Linné sände sina lärljungar ut i världen. Han kunskapslidelse var stor och han samlade sitt vetande i en tryckt bok⁶ vars svenska titel är *Naturens system*. Denna berömda bok finns att studera på universitetsbiblioteket Carolina. Den fick en stor

⁶ Systema naturae per regna tria naturae, secundum classes, ordines, genera, species cum characteribus, differentiis, synonymis, locis,

betydelse för staden Uppsala och särskilt dess Universitet. Bokens tankar har också påverkat hela vår civilisation. Hos Linné finner vi bl a tanken att den komplexa verkligheten kunde klassificeras. Det finns ett enhetligt kosmos att upptäcka och sätta namn på. Gud skapade världen och Carl satte namn på denna - så att vi skulle se dess skönhet!

Ett praktiskt klassifikationssystem kännetecknar alla bibliotek men också dess omgivande stad. Vi ser nämligen likheten med en stads organisation av sina byggnader i kvarter med skilda gator och ett unikt nummer – adresser för varje lägenhet. Samma historiska tankefigurer synes uppenbarligen föreligga för såväl bibliotek som dess omgivande stad. Det blir då inte särskilt långsökt att likställa en bokhylla och en bok med en bostad och dess invånare. Gemensamma referenssystem är dessutom grunden för mänsklig organisation både på biblioteket och dess omgivande stad. Vi upptäcker snart att vi behöver dessa referenssystem för all mänsklig samfärdsel så att en dialog skall kunna ske.

Meningsmönster bevaras och förändras

I historien om bibliotek med dess systerbegrepp arkiv finns en idé att upptäcka. Här värnas ordningen och meningsmönster som försvunnit i samtiden. Författarskap, texter kan åter -skapas och göras levande. Vi firar numera ofta hundraårsminnen av en författares eller stor tänkares födelse. Vi talar om litteraturens kanon. Enligt semantikern Hayakawa vidgar vi vår extensionella värld av förståelse genom läsning och kunskap förmedlad och förvärvad av andra. Kunskap ackumuleras därmed i våra bibliotek och arkiv. Böcker kan verka som sofistikerade *begreppsgjuterier*, där både gamla och nya ordetiketter ständigt förmedlas från pågående samhällsverksamheter. Gamla begrepp kan återanvändas men nya kommer via forskning och utvecklingsarbete som lanserar helt nya sk synsätt eller paradigmer. Man kan bara ta sig till Nobellbiblioteket i Stockholm så blir detta tydligt.

Orden får sin mening genom att brukas och utgör de verktyg vi kan tänka kritiskt och orientera oss i rum och tid med. Vi bör samtidigt misstro allt för fasta kategorier. Men dialogen hjälper oss att bli både kreativa och klarsynta och liksom Linné sätta namn på det nya som dyker upp i vår väg. Ordet *demokrati* d v s folkstyrelse används flitigt i vår samtid. Det har för oss en något annan och positivare betydelse och värdering än i det antika Aten, där det en gång skapades. Samhällena och kontexten är annorlunda. Vårt demokratibegrepp har utvecklats i vågor. Det balanserar mellan folkrepresentation och expertvälde. Man talar om *diliberalt demokrati* och tänker sig en förhandlande demokrati som särskilt värdefull för alla inblandade. I en värld som snabbt förändras tvingas vi använda gamla ord på nya fenomen men också hitta på helt nya begrepp. Poeter använder sina metaforer i ett överbryggande syfte. Och vi anar intuitivt vad dessa menar eller pekar ut. De ger ord åt våra ordlösa tankar. Vår värld vidgas.

Vad är ett bibliotek? Det grekiska ordet har en lång historia

Orden är etiketter på ting och tankar

Enligt den schweiziske språkmannen Ferdinand de Saussure (1916) är våra ord godtyckliga etiketter som vi nästan oskiljaktigt fäster på vår omgivning. Ett slags praktiska konventioner som alltid bär en intressant begreppshistoria. I de Saussure efterföljd har anses att vi genom läsning av texter utvecklar vårt tänkande i form av de begrepp som vi behöver i vårt samhälle för att bli medborgare. Med begreppen tillägnar vi oss normer, samhällslagar, högre logik, olika vetenskaper och ökad möjlighet till dialog. Vi måste i ett föränderligt samhälle skapa nya ord och begrepp med vilka vi bokstavligen griper in i och kontrollerar vår föränderliga värld. Vi behöver ord som datorer och läsplatta.

Om vi talar i ett språk som förändras långsamt kan kulturella erfarenheter förmedlas till nya generationer. Kunskap kan ackumuleras i texter som vi kan förvara i bibliotek. Biblioteken tillhandahåller ett slags länkar till vår historia men erbjuder också en kommunikation med andra människor oavsett tid och rum. I detta finns svaret på vad ett bibliotek faktiskt är och gör i dag- den omistliga tankefiguren.

Den omistliga tankefiguren som begreppsgjuteri

I Oslo har man inrättat en litteraturens hus och vi anar vad som händer där. Här berättas det. Vi vidgar vår språkliga värld och får namn på något vi sett eller upplevt i vår vardag genom berättelser. Kanske var det detta man gjorde i livets hus för 3000 år sedan? Man satte namn på existentiella frågor och lärde och sökte samtalsvis svar. På biblioteken kan vi i lyckliga fall möta författare som tjänar som en slags dopförrättare som talar genom sin text till oss och samtidigt hänvisar till andras texter

För oss är *kyrka* namnet på en gudstjänstlokal och en byggnad som vi tar för självklar. Men språkhistoriskt var det namnet på en tidig kristen församling. Ett sentida exempel är när ordet *dator* skapades 1969 av professorn i informationsbehandling på KTH- Börje Langefors. I ett föredrag ville han ge publiken ett nytt enkelt ord för de komplexa automatiska datamaskiner eller förkortat med en akronym ADB. Dessa tänkande maskiner hade utvecklats sedan andra världskriget av bl a matematikern Allan Turing.⁷ Ordet dator skulle vara lika självklart som ordet traktor, som alla då lätt hade en konkret bild av. Ordet dator slog omedelbart igenom i pressen.

Låt oss dröja vid stadens och bibliotekets bakomliggande tankefigur som jag menar är omistlig och värd att värna inför framtiden. Begreppet stad har i vårt land avskaffats. Vi bor i ett stadslandskap. Det grekiska ordet *biblioték* betyder inte längre samma sak för oss som i det antika samhället. (Jämför med demokratibegreppet) Från att vara ett enkelt förvaringsrum för skrivna religiösa texter har det i vår tid blivit en sammansatt institution med många nya funktioner som vi saknar namn på men som vi självklart knyter till ordet bibliotek och livet i staden som vi med en eftersläpning gör oss en konventionell bild av. För att upptäcka detta behöver vi bara lyssna på den aktuella debatten. I denna har man frågat hur bibliotekens framtid ser ut i en värld av datorer och internet. Man tänker sig inte längre bara ett förvaringsrum för vår tids böcker utan en livaktig verksamhet runt omkring. Böckerna har blivit astronomiskt många och kan aldrig kan överblickas av en bibliotekarie. Bara genom kraftiga datorer med sökmotorer kan världslitteraturen hanteras. Böcker gallras ut och glöms. Själva boken (kodex) med sidor bundna i en rygg lär aldrig bli omodern. En social mötesplats med vägledning behövs dock.

⁷ Med sin avhandling 1936 *On Computable Numbers, with an Application to the Entscheidungsproblem*, lanserade A Turing det som idag kallas turingmaskinen. Han visade att en sådan maskin skulle kunna utföra vilka matematiska beräkningar som helst om det kunde ges som en matematisk formel eller matematiskt instruktion - algoritm

Begreppet historia

Vi kallar Herodotos⁸ (400 – talet f Kr) historieskrivningens fader. Ordet betyder närmast undersökning eller forskning. Han förfogade inte över något som liknade ett bibliotek utan samlade sitt vetande på sina mycket omfattande resor i sitt huvud och i sina berättelser. Han fick dessutom ständigt rapporter från andra människor t ex handelsmän och hans kunskaper vidgades och antecknades. Herodotos skapade sig en personlig *minnesdepå* om den värld han känner till och ibland fyller han i med sådant han bara gissade. Herodotos gav efterhand ut en skrift som gått under namnet *Historia*⁹, och en karta som bär hans namn¹⁰. Hans framställning har bevarats i städernas arkiv runt medelhavet och kan därför studeras av oss sentida efterföljare¹¹. (Se vidare Linnér 2008.) Han representerar därför en *assimilerad* kunskap knuten till en person som kan vara både osystematisk och idiosynkratisk. Känd är skildringarna av striderna mellan greker och perser vid Marathon 490 f.Kr. och Salamis och Termopyle tio år senare. Han berättelser blev kontroversiella och genom att varna för mänsklig hybris och utveckla sympati för fienden.

Begreppet berättelser

Minervas Ugglor flyger i skymningen. I den sumeriska staden Uruk i Mesopotamien- dagens krigshärjade Irak- började man för 6000 år sedan skriva ner texter på lertavlor. Tusentals lertavlor samlades i palatsens arkiv. Texterna handlade om stadens skötsel och medborgarnas undervisning. I ruinerna av Assurbanipal biblioteket vid Nineve upptäcktes av en slump i vår tid en grupp om tolv sammanhållna lertavlor. Det var Gilgamesheposet¹². Det förmedlar en stark berättelse och visar att även vår kultur har många rötter i Främre Orienten utöver Egypten men som ofta glömts bort¹³. I eposet får vi veta hur en stad uppstår och samspelar men sin omvärld.¹⁴ Vad viktiga hjältar tänkte och gjorde. Detta existentiella drama har under senare år kunnat traderas till oss även på

⁸ Herodotos var född 484 f.Kr. i dagens Bodrum (Halikarnassos i Mindre Asien) i nuvarande Turkiet. Han dog vid cirka 60 års ålder. Han tillhörde kretsen runt Perikles i Aten vilken bl a byggde Parthenon på Akropolis.

⁹ Herodotos (2000) *Historia*. Norstedts

¹⁰ Linnér Sture 2008: *Herodotos* Den förste globalisten

¹¹ Herodotos *Historia* gavs senast ut på svenska år 2000 (Nordstedt)

¹² De tolv lertavlor som hittades i ruinerna efter Assurbanipalbiblioteket vid Nineve, förstördes av perserna 612 f.Kr. Det finns en namngiven författare: Shin-eqi-unninni. Den översvämning som omnämns i den elfte lertavlan känns igen från den Första Moseboken i Bibeln.

¹³ På Gävles stadsbibliotek kan man finna åtta översättningar av denna text sedan 1945. 2001 förelåg en nytolkning.

¹⁴ Tavla 1 börjar *Han som såg djupet, jordens grund, Han erfor allt, förstod allt. Han lätt bygga Uruks murar... Han ristade in berättelsen om alla sina vedermödor på en minnesten.*

svenska språket. Därmed presenteras ett språng genom att kunskap *ackumulerats* i en text som kan läsas av oss. Betydelsen av detta språng är måhända större än vad vi vanligen tänker på i vårt moderna informationssamhälle. Vi har svårt att värja oss mot ett överflöd av budskap inriktade på framtidens teknologiska löften särskilt om vi vänder ryggen mot historien som är vår källa till kunskap. Och Minervas Ugglor flyger i skymningen som redan filosofen Hegel skrev. Jämför med Kierkegaards tanke att människor går in i framtiden baklänges! Vår kunskap är alltid historisk.

Världslitteraturen görs tillgänglig och ackumuleras i biblioteken

Tidigt i historien måste människor ha insett att varje samhälle måste skapa sig säkra förvaringsrum för att säkerställa sina kollektiva minnen, myter, litteratur, avtal, lagar och för att *ackumulera* kollektiv erfarenhet. Under antiken byggde man särskilda hus – d v s på grekiska *bibliotek* mitt i staden för att förvara dessa omistliga textrullar. Kunskapens spridning via texter burna genom och bokstavligen på olika medier blir därefter en gåva till hela världen från grekerna. Vi kan läsa Gilgamesh, Homeros sånger om Odysseus och Iliaden och Herodotos Historia. Vidare Platons skrifter. Numera finns dennes texter översatta till vacker svenska av Jan Stolpe. Dessa texter har haft en stor betydelse för hela det västerländska samhällets tänkande som varje generation har som referens och överskridande. Här ställdes grundläggande frågor även om svaren måste utvecklas för varje tidsepok. Här fördes en diskussion om lämpliga samhällsskick nerskrivna på vaxtavlor, sedan överfört till papyrusrullar till de utgåvor på svenska som förlaget Atlantis ger i vårt årtusende i hittills fem vackra band. Det är detta arbete som Aristoteles i sin tur kritiserade i sitt arbete *Politiken*, där han föreläste om stadsstaten *polis* i Gilgameseposets efterföljd. Tala om världslitteratur. Vi får del av Aristoteles klassificeringar av vetenskaperna till studier av Linnés taxonomi i boken Naturens system och Charles Darwins: Arternas uppkomst. (*The Origin of Species*)

Arkivet och biblioteket föddes i vår rädsla för glömska och oordning

Kilskriften utvecklades av de sumeriska folken 3000 fr Kr.

Skriften var piktografisk men senare allt mer fonetisk. Skapades genom feniciernas kreativa insats. Det ledde till att lagar och samhällsliga erfarenheter kunde bindas i texter och traderas och spridas bl a till Babylon. Här samlas kunskaper i astronomi, astrologi och matematik. Kunskaper som spreds i medelhavsvärlden under lång tid och kommer att beskrivas av Aristoteles i Aten. Den var också han som gav idén att skapa ett bibliotek i Alexandria.

Text med latinska bokstäver om biblioteket i Alexandria.

Det moderna elektroniska arkivet för alla världens böcker.

Böckernas hus - bibliotekens arketypp och tankefigur

Ett av världens mest omtalade bibliotek är det som fanns i staden Alexandria. Staden fick sitt namn efter sin grundare Alexander 331 f Kr och byggdes efter en rutnätsplan som utarbetats av greken Deinokrates¹⁵. Stadsplanen uttrycker tankefigurens inslag av rationalitet genom att tillämpa modervetenskapen geometri.

Biblioteket blev ett centrum för den hellenistiska världens främsta tänkare t ex Euklides, som skrev verket *Elementa* om 13 böcker. Lärda från hela världen sökte sig hit. Den första samlingen av texter som fanns här hade sitt upphov i ett sällskap lärda män som samlades i musernas hus, där av namnet *Museion*. Sällskapet behövde för sina samtal tillgång till referenser som fanns i textrullar. Här uppstod en strävan att samla allt mänskligt vetande och skriva ner detta i texter i bokrullar av papyrus och samla i en byggnad. Dessa förvarades i trä- eller stenkrutor (grek. *bibliothēke*; lat. *capsa*) eller liggande horisontellt på en hylla (*scrinium*) eller i fack (*nidus*). Viktiga textrullar kunde placeras i kistor eller i utmejslade nischer i murar (*armarium*) och förses med ett skyddande överdrag av pergament (*paenula*) som hölls samman med läderremmar (*lora*). Ett enskilt verk (*opus*) som ofta omfattade flera rullar förvarades i allmänhet samlade i en boklåda. Salarnas väggar var kantade med rymliga skåp (*armaria*) som både var numrerade och försedda med titlar. I textrullorna samlades visdom, kunskap, fakta, berättelser över de hellenska folkens liv. Man uppskattar att ett dussintal rullar krävdes för ett verk som Homeros Iliaden. Själva Huvudbiblioteket byggdes omkring 300 f Kr av Ptolemaios I Soter efter en idé av Alexanders lärare Aristoteles. Det är troligt att det byggdes flera biblioteksbyggnader. Både templet Serapeion med sitt "Böckernas" hus och ett och dotterbibliotek samt själva Museion kan ha existerade till omkring 400 e Kr. Man anser att huvudbiblioteket förstördes av romarna 47 f. Kr under Julius Ceasars belägring, när dennes flotta låg instängd i Alexandrias hamn. Men källorna är osäkra och motstridiga och röjer snarast politiska strider och rena förfälskningar. Men biblioteken och dess rullar utplånades definitivt av kalifen Omar år 638 med motivet att allt vetande redan fanns i koranen.

Minnet av Alexandriabiblioteket lever vidare i tankefiguren att samla allt mänskligt vetande. Vid biblioteket verkade den berömde bibliotikarien Kallimachos (310-225 fKr). Han var diktare och anses vara litteraturvetenskapens grundare. Han är känd för sin bibliotekskatalog *Pinakes*, en ämneskatalog vilken också gått förlorad. Här klassificeras rullarna som under hans uppsikt uppskattades till 400 000. En annan uppgift beskriver att i tio stora salar förvarades en oerhörd mängd manuskript omfattande 700 000 rullar! Sättet att klassificera litteratur har traderats till vår tid.

¹⁵ Tanken hade redan prövats av Hippodamus för staden Miletus på Egiska kusten

Den samlade kunskapsmassan som växte i Alexandrias bibliotek var ämnad för en styrande elit och kan förstås som ett uttryck för de styrandes maktvilja att behärska världen men också om en dröm om ett brödraskap. Tanken om bibliotek för att systematisera kunskap som kunde ackumuleras i texter fördes dock vidare och lever än i dag i våra diskussioner om ett datoriserat världsbibliotek på internet.

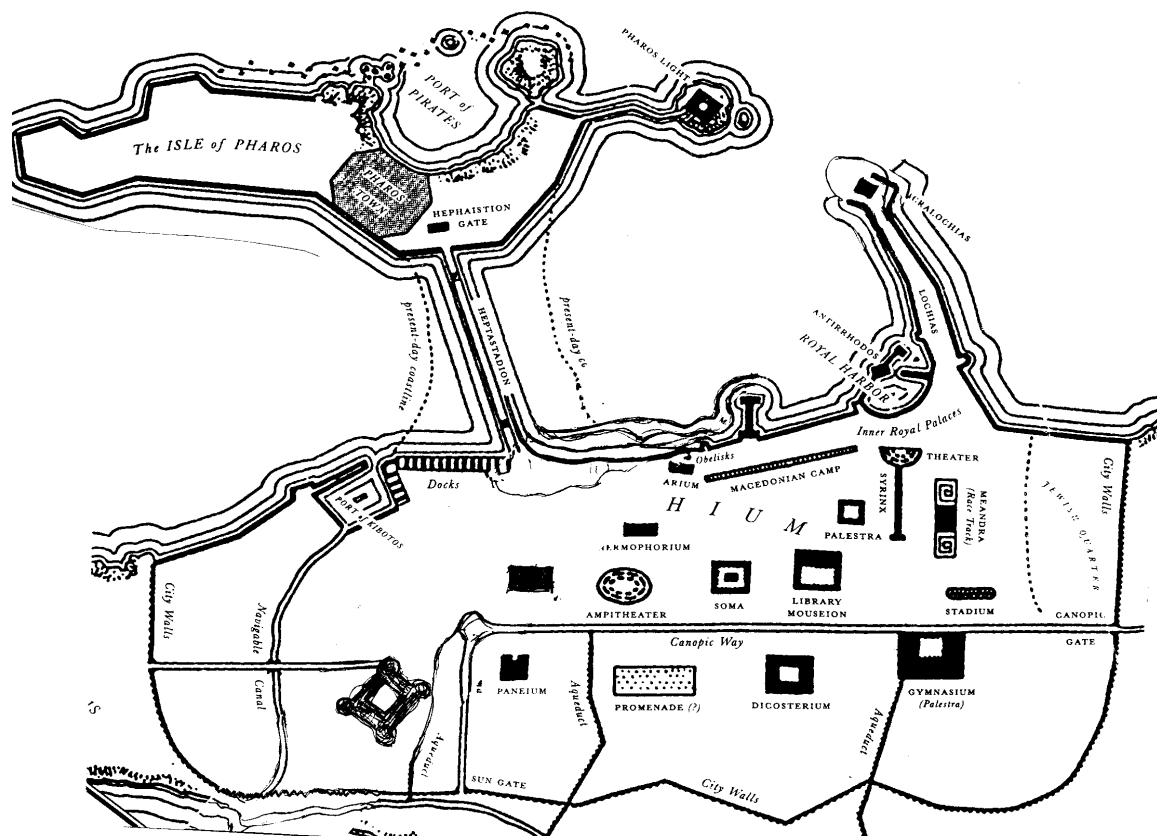
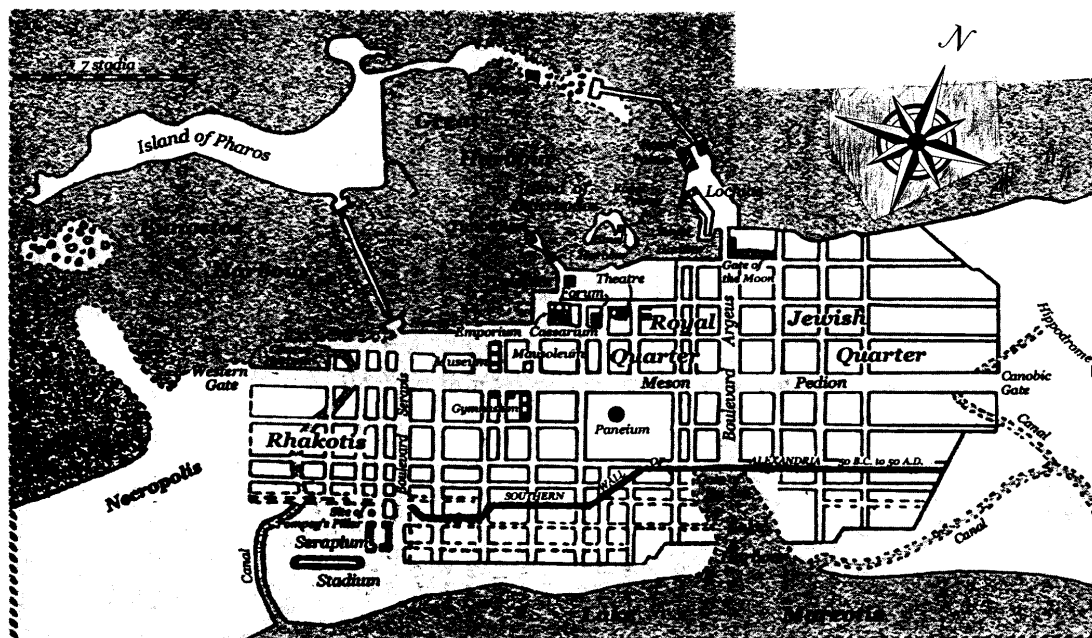
Ett nytt bibliotek har byggts Bibliotheca Alexandrina. Det stod färdigt 2003 och ritats av det norska arkitektkontoret Snøhetta. Det nya komplexet ligger nära platsen för det antika biblioteket och har formen som av solskiva som refererar till den egyptiske guden RA.

Biblioteket i Pergamon

Biblioteket i Pergamon ligger i dagens Turkiet. Det byggdes av fursten Attalos 241-197f Kr. Här började man skriva texter på djurhudar som fick namnet

pergament. Biblioteket konkurrerade med det i Alexandria om att vara det förnämsta i den hellenistiska världen. Ruinerna av byggnaderna finns kvar. Man byggde en mycket stilig praktsal för gudinnan Athena. Denna sal togs bland upp som arkitektoniskt motiv i Bibliothèque National i Paris och British Library i London och Kungliga biblioteket i Stockholm (nedan)

Staden Alexandria och Biblioteket 50 f Kr till 50 e Kr

Staden byggdes i ett rutnät med staden Miletus som förebild. Stadsplanen gjordes av arkitekten Deinokrates. Biblioteket och Museet låg antas det vid en huvudgata nära hamnen. Här fanns ett av världen sju underverk; fyrtornet på ön Faros. Listan om dessa nämns av Herodotos med försvann med biblioteken.

Celsusbiblioteket i Ephesus

En av de äldsta arkitektoniskt bevarade biblioteksbyggnaderna är Celsusbiblioteket i Efesos byggt 100 -135 e Kr av den romerske konsuln Tiberius Julius Celsus, när han ville befästa riket på den Mindre Asiens kust.(Anatolien) Nio steg leder upp till själva biblioteksrummet. Här förvarades 12 000 - 15 000 textrullar i klimatskyddade kapslar. I fasadens fyra nischer står statyer som symboliserar dygder som vishet (Sophia), kunskap (Episteme), intelligence (Ennoia) and mod (Arete) Arkitekt var romaren Vitruoya.

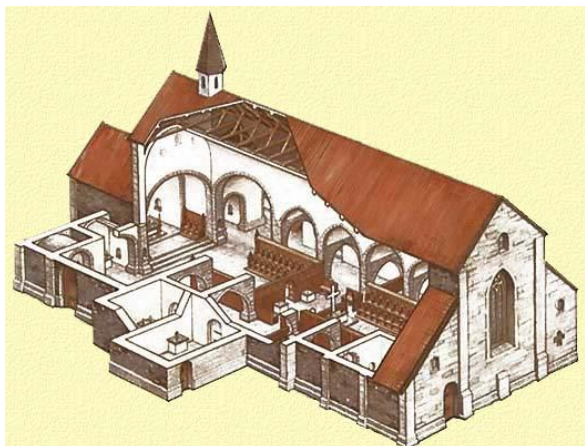
De till oss traderade texterna ackumulerar sin tids kulturella erfarenheter, vetande, idiosynkrasier men också fördomar i en process av kritik, glömska och återupptäckt. Detta sker närmast i språng med biblioteken, arkiven och klostren som viktiga förmedlare. Processen representerar således inte en rak linje utan störs av både krig, katastrofer och glömska. Ordningen måste hävdas trots alla nerbrytande krafter.

Den västra delen av romarriket upplöstes 476 e Kr under det att det bysantinska riket levde kvar i tusen år till alla lycka för det hellenistiska kulturarvet. Men viktiga texter förstördes eller glömdes bort. Några hade bevarats i klostren, när samhällena i väst i övrigt gick under. Bidragande till den antika grekiska kunskapens bevarande var staden Cordoba. Staden var då ett centrum för islamisk kultur. Den ligger i Andalusien i södra Spanien och här fanns en levande *arabiskt vetenskap* med en levande tradition till det antika grekiska arvet från Alexandria. Detta skulle visa sig bli mycket betydelsefull för Västeuropas intellektuella utveckling. År 1031 störtades kalifatet, och 1236 erövrades Cordoba av Ferdinand III med det kristna Kastilien. Så upptäcktes romaren Vitruvius: *Tio böcker om arkitekturen*, Platons texter och Aristoteles föreläsningar. Alla blev av stor betydelse under renässansen då kulturarvet vitaliserades i staden Florens och gav avgörande impulser för hela Europa. Staden var renässansens och humanismens vagga och här utvecklades en upplysningstid. Ledande renässansarkitekter var Filippo Brunelleschi (1377-1446) känd för att ha konstruerat tornet Santa Maria del Fiore, i Florens följt av Andreas Palladio. (1508 – 1580) som med sin gedigna praktiska erfarenhet och stora förtrogenhet med hellenistiska och romerska förebilder publicerade: *Fyra böcker om arkitektur*. Han formulerade här en renässansarkitekturens *kanon* med konkreta illustrationer som spritt sig långt utanför västvärlden. Många talar om honom som en musikens J S Bach.

Biblioteca Medicea Laurenziana Florens

med känt arkiv på över 11 000 manuskript och 4500 tidigt tryckta böcker.

Alvastra kloster grundades 1143 av munkar tillhörande cistercienserorden. Man byggde klostret i gotisk stil. Man arbetade enligt sin lära praktisk med jordbruk och förmedlade många praktiska kunskaper till sin omvärld.

Armarium

I en mur i Alvastra cistercienskloster från 1143 kan vi se en liten nisch. Här hade

utformats ett armarium. Under klostrets första tid förvarades här de få, men viktiga, religiösa böckerna. Här kan vi återigen ana det vi kan kalla Bibliotekets tankefigur- ett armarium – som kan förstås som en rustkammare för själen.¹⁶ I ett rum förvaras texter som öppnar sig även mot det litterära och kunskapsmässiga landskap som är nerlagd i texterna. Alvastra blev ett kunskapscentrum. Vi känner igen farao Osymandias bibliotek 2 300 år tidigare. Med denna innovation har kunskap kunnat ackumuleras och spridas över rums- och tidsgränser av människor som förstår dess värde inte minst praktiskt. Betydelsen av bibliotekens roll för vårt västerländska samhälle

¹⁶ En av bibliotekets viktiga tankefigurer leder också tillbaka till Museion i Alexandria De stora samlingarna av nedskrivna kunskaper i kloster och slott leder främst fram till de stora forskningsbiblioteken. Två kunskapssyner utvecklas: ackumulerad kunskap nerlagd i texter och den av individen assimilerade och som verkar tyst och dör med denne. Jämför med praxisöverföring via recept och byggregler och hantverksyrkens traditionsöverföring genom en mästare till lärling relation.

kan knappas överskattas. Det blir därmed också en maktfaktor för de styrande eliterna.

Källa: Alvastra kloster ur STF Årsbok 1942 och http://sv.wikipedia.org/wiki/Alvastra_kloster

Det teologiska biblioteket i klostret Strahov Prag.

Ett vackert bibliotek finns i klostret Strahov utanför staden Prag. Här sker än idag teologiska och filosofiska studier. Här förvaras antika texter och böcker som bevarats väl och kunnat traderas till oss. Biblioteket får här illustrera det vackra tysta rummet för studier av äldre texter som ackumulerar kunskap över flera tusen år fram till vår tid.

Biblioteket förkroppsligar den tankefigur som vi bör värna men också översätta till det moderna biblioteket och samhället.

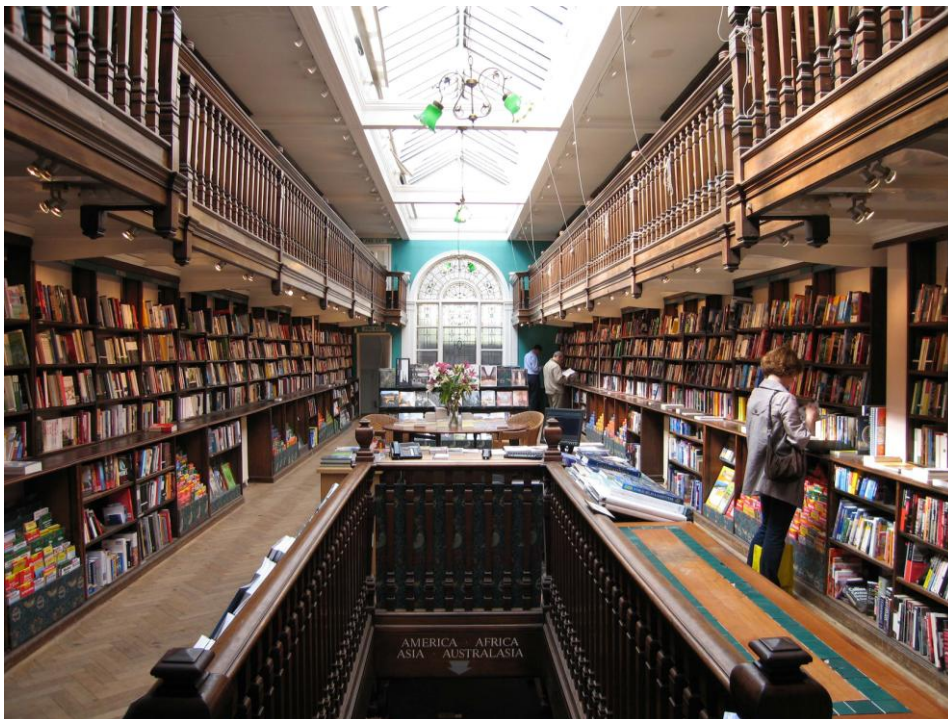

Den en 42-radiga gutenbergska bibeln.

Bibeln finns bevarad i ett fåtal exemplar. Fast tekniken var innovativ var innehållet och formen gammal. Gutenberg och de första generationerna boktryckare övertog en rad konventioner från den senmedeltida manuskriptkulturen som den försökte efterlikna. Den nya tryckkonsten bestod i

en framställningsprocess där en textsida delades upp i sina minsta beståndsdelar- bokstäver- utifrån ett alfabete med 30 rörliga bokstavstyper. Dessa kunde i sin tur tillverkas i en patris/matris och där mångfaldigas som lösa bokstavstyper, vilka kunde sättas om eller smältas ner. Den av typer satta sidan kunde användas i en modifierad tryckpress som tidigare utvecklats för jordbruksändamål. Konstförvantens yrke skapades

Bibliofili för Library Lovers

Daunt Bookes, Marylebone High Street. London.

Glädje för alla sinnen inte bara ögat. Här kan man vandra runt och få läslust.

Nobelbiblioteket i Stockholm Rum med auktoritet. Behovet av tysta rum för studier och läsning har väl beaktas. Här blickar nobelpristagarna ner från väggarna

Boken är i all sin ålderdomlighet ett idealiskt verktyg. Den är praktisk, behändig och ekonomisk. Den fordrar ingen särskild teknologi och kan förvaras i samtliga klimat.
J.M.G. Le Clézio Nobeltal

Det demokratiska folkbiblioteket

Den konservativa politikern och kvinnorrättskämpen Valfrid Mathilda Palmgren propagerade för Folkbibliotekstanken – en medborgarrätt lyft över politik och marknad. Idén fick hon 1907 på en resa i USA. Hon konstaterar att folkrörelsernas boksamlingar inte var tillgängliga för alla och sockenbiblioteken styrdes av kyrkan. Det saknades bibliotek för alla medborgare¹⁷! Hon fick också svenska regeringens uppdrag 1911 att överföra denna tanke till svenska förhållanden och lyckades. Som resultat av detta har vi en bibliotekslag.¹⁸ Folkbibliotekens historia¹⁹ kan ses som en motkraft till överhetens särskilt kyrkans kunskapsmonopol och finns därför i länder med en protestantisk tradition. 1800- talets folkrörelser såsom de frireligiösa rörelserna, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen ansåg att det var viktigt att tillägna sig makten över ordet genom att både läsa och skriva protokoll. Arvet lever vidare i många studieförbund i Oskar Olssons efterföljd.²⁰ Stadgar, en musikkår samt ett litet bibliotek var det första som skapades när en ny lokal arbetarförening startades²¹.

Det hänger samman med fokuseringen av ordet (logos) och Luthers kristna förkunnelse. Folkrörelsernas bibliotek blev också motvikter till de sockenbibliotek som inrättades på 1800 -talet. De senares urval av böcker var

¹⁷ Jämför med filosofen I Kants medborgartanke

¹⁸ Bibliotekslagen (1996:1596)

*Det skall finnas folkbibliotek i varje kommun.

*Utlåning av litteratur skall vara avgiftsfri.

*Folkbiblioteken skall verka för att främja läsning samt förmedla material för upplysning och utbildning

*Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare.

¹⁹Landets första folkbiblioteksbyggnad är från en äldre epok. Redan år 1887 uppfördes Dicksonska folkbiblioteket på Södra Allégatan i Göteborg. Här huserade man till år 1967, då Göteborgs stadsbibliotek som det nu kallades, flyttade till den nya byggnaden vid Götaplatsen.

²⁰ Oskar Olsson (1877-1950) kallades studiecirkelns fader och ansåg att varje individ var ansvarig för sin bildningssträvan.

²¹ Se vidare Carlestam 1986. Samhällsbyggarna vid Storsjön. Här behandlas samhället Sandvikens framväxt

ofta både begränsat och censurerat av den tidsanda knuten till det faktum att vi hade en statskyrka. Hos arbetarrörelsen kunde man däremot hitta den radikala fack- och skönlitteraturen.

Klassifikationssystemet för svenska folkbibliotek skapades mellan åren 1917 till 1921. Det är unikt för Sverige och speglar vårt samhälles världsbild och sätt att tänka med rötter i Linnés taxonomi i tankefigurens efterföljd med rötter i biblioteket i Alexandria. Det kallas SAB och bygger på ett alfabetiskt uppställt ämnesregister och har omarbetats flera gånger för att anpassas till nya fenomen i samhället. Man använder bokstäverna A-V för att klassificera ett ämnesregister. Det innebär att nya ämnen förs in under de redan etablerade. Systemet är låst i en hierarki och utvecklas genom att klassificeringen förfinas. A betyder Bok och biblioteksväsen. IB står för konsthistoria och hit förs även all arkitekturhistoria. Men den kunde lika gärna stå under P Teknik. Arkitektur är inte ett eget ämne men borde vara något i sin egen rätt. Filosofi finns av tradition under bokstaven D.

De många kommunala bibliotek som byggts i vår tid skall verka i demokratis tjänst och att vara öppna mot världen och erbjuda en mötesplats för alla. De kan se väldigt olika ut. Ibland är de monumentala och typiskt uppglasade för att markera att de främst är en social mötesplats och ett landmärke i staden. Nationalbiblioteket i Paris och Malmö stadsbibliotek är typiska representanter för denna strävan att ge ett tydligt uttryck i staden och en medveten arkitektur. Många kommunala bibliotek lever inte riktigt upp till denna ambition utan blir lätt något av ett varuhus som tillhandahåller allt även sådant som inte direkt tillhör böckernas värld. Och frågan blir hur den traderade tankefiguren skall förvaltas och utvecklas i vår egen samtid? Textens och böckernas primat är inte längre självklar. Men man talar om ett vidgat textbegrepp som öppnar sig mot andra medier.

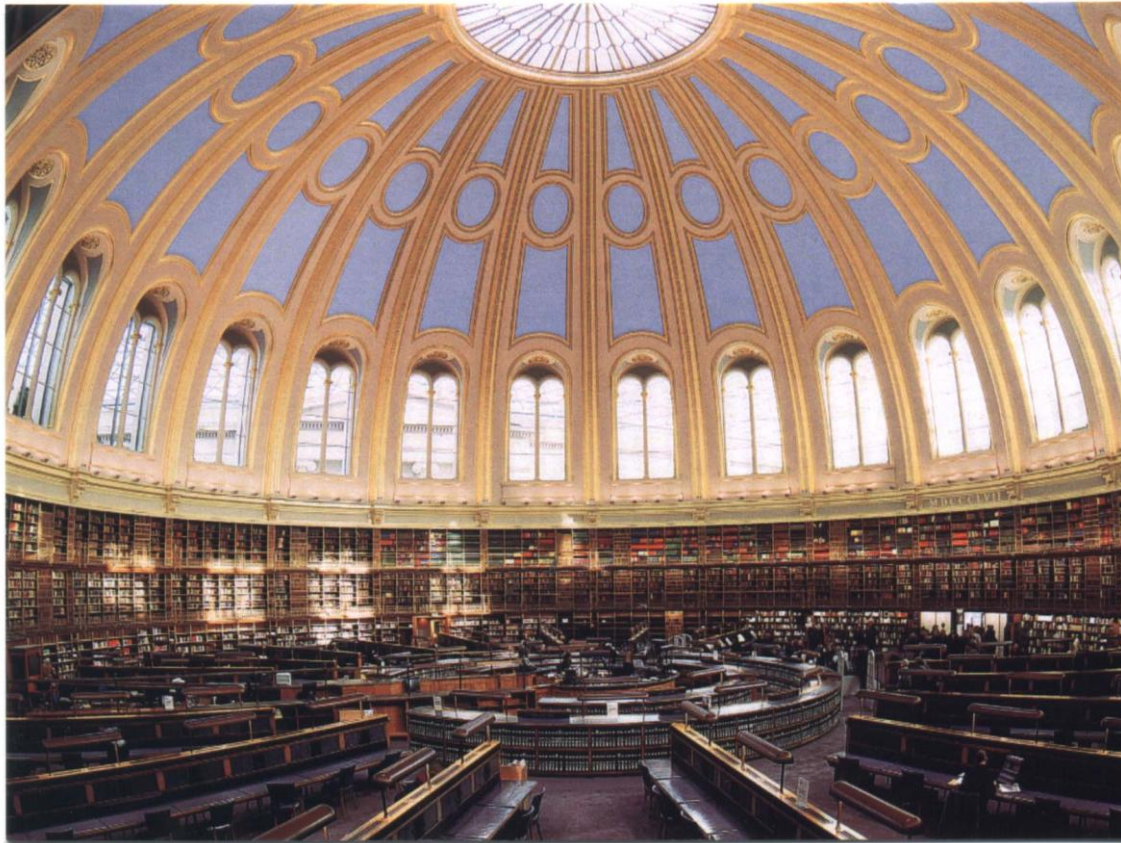
En byggd tankefigur att förvalta och utveckla

I kontrast mot denna tendens kan vi studera de större städernas bibliotek exempelvis British Museum och dess bibliotek i London som byggts i form av ett romerskt Panteon. Ett runt slutet rum som tar in ljus från himmelen vilket utgör ett mäktigt arkitektoniskt uttryck för upplysningstanken men också hänvisar till det antika biblioteket i Pergamon. Arkitekturen uttrycker också en inåtvändhet och en vördnad för den ackumulerade kunskapen nerlagd i texter. Här i sin läspulpet kunde *Karl Marx* (1818-1883) läsa Aristoteles bok om *Politiken*. Med sin boksvit *Kapitalet* kom Marx på ett dramatiskt sätt att förändra den värld som de gamla filosoferna endast hade förklarat. Ty kunskap är makt sade redan *Francis Bacon* (1561-1626)

Den kan vara intressant att studera flera bibliotek för att upptäcka hur man inspirerats av den historiska tankefiguren med rötter i Alexandrias Museum. Ett

problem är att världslitteraturen ökar och endast kan göras tillgänglig med starka datorer och sökmotorer likt Google. Sökmotorn i sin tur styrs av algoritmer som listar ut hur relevanta länkarna är beroende på hur frekvent de efterfrågas. Vad betyder det i framtiden?

Nationalbibliotek

British Library, den nyrestaurerade läsesalen

Storbritanniens nationalbibliotek bildades 1973 genom en sammanslagning av British Museums bibliotek, British National Bibliography. Stora läsesalen vid British Museum uppfördes 1857 efter ritningar av Robert och Sydney Smirke. De ritade offentliga byggnader i en klassicistiskstil. (Källa: The Illustrated London News 1857)

Här har många kända personer haft sin studie plats. Här satt Karl Marx och läste

bl a Aristoteles texter om olika typer av hushållning. (Politiken) Från denne hämtade Marx tanken om skillnaden mellan bruksvärde gr **oikonomia** och bytesvärde gr **krematistiké**.

Denna distinktion som är ytterst aktuell i vår tid då ekonomiska värden gått upp i rök utan klar koppling till den reala ekonomin. Här skrev Marx sin berömda boksvit: Kapitalet bestående av tre delar. Självtänkt han endast ge ut det första bandet: Kapitalets produktionsprocess. Övriga två böcker: Kapitalets cirkulationsprocess och Den kapitalistiska produktionens totalprocess gavs ut efter hans död av Friedrich Engels.

Läsesalen Library of Congress i Washington D.C.

Valven bärs upp av åtta pelare som representerar olika klassiska ämnen en gång formulerade av Aristoteles.

Med början år 1886 uppfördes i USA första delen av ett national- och kongressbibliotek i Washington efter ritningar av arkitekterna John L. Smithmeyer and Paul J. Pelz i en palladiansk italiensk stil. Det skulle bli världens största bibliotek och stod klart 1897.

Det har 1999 ca 17 miljoner böcker och 5 600 inkunabler, 50 miljoner manuskript,

4 miljoner kartor, 12 miljoner fotografier och 2 miljoner musikalier m.m.

Biblioteket erhåller pliktexemplar av varje i USA tryckt skrift och även skivor, mikrofilmer, filmer, AV-material m.m. Hela antalet enheter uppskattas vara 115 miljoner.

Kungliga biblioteket, KB, Stockholm är Sveriges nationalbibliotek.

1870 fick arkitekten Gustav Dahl uppdraget att rita en ny byggnad i Humlegården. Biblioteket invigdes 1878, utformades efter internationella

förebilder. Hit levereras s.k. pliktexemplar ett krav som gällt redan 1661. Bibliotekets samlingar omfattar närmare 102 000 hyllmeter eller ca 3,5 miljoner volymer. Biblioteket ansvarar för det nationella biblioteksdatasystemet LIBRIS. Nationalbibliotekets ursprung går tillbaka till de kungliga boksamlingarna under 1500- och 1600- talen.

Det sönderskjutna biblioteket i Sarajevo 2006. Kunskapsförstörelse och minnesförlust

I Sarajevo i Bosnia-Herzegovina sköts i 1992 biblioteket sönder som ett led i den kulturella kampen om stadens framtid. Det står där som en skammens ruin men sin fantastiska arkitektur. Byggande av en stads bibliotek är med andra ord en fråga om liv och död som berör kollektivets minne, överlevande och dess självbild.

Nya typer av rum behövs. Mediatek, Diskutek ...?

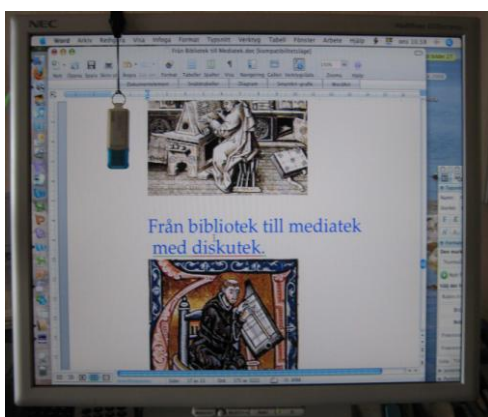
Homeros andra sång i Iliaden.

Texten har räddats till oss bl.a. tack vare klosterbiblioteken och arkeologiska fynd.

Konventionell bokhylla med böcker.

Bokhyllan har en viss stabilitet om den skyddas från fukt och eld.

Ny teknik utmanar alltid

Det virtuella biblioteket behöver inga lokaler eller bokhyllor. Men tekniken är sårbar. Projekt Runeberg är ett ideellt initiativ för att digitalisera äldre nordisk litteratur sedan 1992. Allt ryms på ett USB minne eller läseplatta eller iPad. Världslitteraturen scannas nu av företaget Google. Andra publiceringstjänster t ex Dejavu lanserar nytryck av utgångna svenska böcker.

Arkitekturen

Bibliotek utgör landmärken i staden och bör utformas medvetet arkitektoniskt. Öppenhet- slutenhet, ljus – mörker och flexibilitet.

Gunnar Asplund skapade inte bara ett praktiskt rum för att förvara böcker utan skapade också intressant tillskott i ett stadsbyggnadssammanhang genom att ge staden ett landmärke. Man behövde avsluta den söndergrävda Brunkebergsåsen och skapa offentliga byggnader som byggde upp Sveavägen och skapade nya visuella samband. Besökaren skulle närma sig biblioteket på en processionsväg mot en hög entrédörr och föras in i litteraturens rum. Visst går tankarna till Egypten?

Arkitekten Gunnar Asplund bibliotek i Stockholm från år 1920 - 1928 är en förebildlig representant för nordisk 20- talsklassicism. Det område där biblioteket ligger var slitet och nergånget. I åtta år utarbetade han ett oöverträffat förslag som lyfte inte bara stadsdelen utan blev känt i arkitekturhistorien även internationellt. Vi ser här tydligt hur tidens ideologier kommer till uttryck. Han utarbetade sitt förslag efter noggranna studier av folkbibliotek i USA. Här diskuterades bl.a. filosofen Jeremy Benthams (1748 – 1832) idéer om

panoptikon och morgondagens fängelser där ingen skulle vilja rymma.²² Benthams tanke var att om fångarna inte kan se sina väktare och därför inte vet när de är bevakade och väljer att inte rymma. Få personer kunde därmed övervaka många. Vi ser principen också i olika cellfängelser t ex i Gävle, där fångarna skulle kunna ses av några få väktare - men fångarna i sin tur inte se dem.

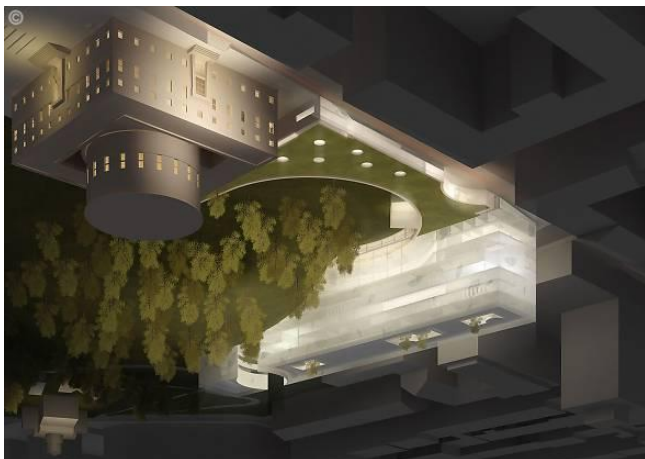
I det perfekta biblioteket lånade man böcker och lämnade dem tillbaka. Bibliotekarien kunde se sina böcker i ett litet hål i väggen och kontrollera utlåningen. Dyra böcker stjäls annars ansåg man. Från en punkt i mitten skulle även besökaren kunna överblicka hela bokuppsättningen och välja fack. Principen ger upphov till byggnader med enkla geometriska strukturer likaså lätta att överblicka i staden som landmärke. Asplunds bibliotek är statiskt byggt och utgår från de sk platonska kropparna. Formerna förebådar den moderna eller funktionalistiska stil som lanseras efter Stockholmsutställningen 1930.

Asplunds bibliotek omsluter sina böcker.

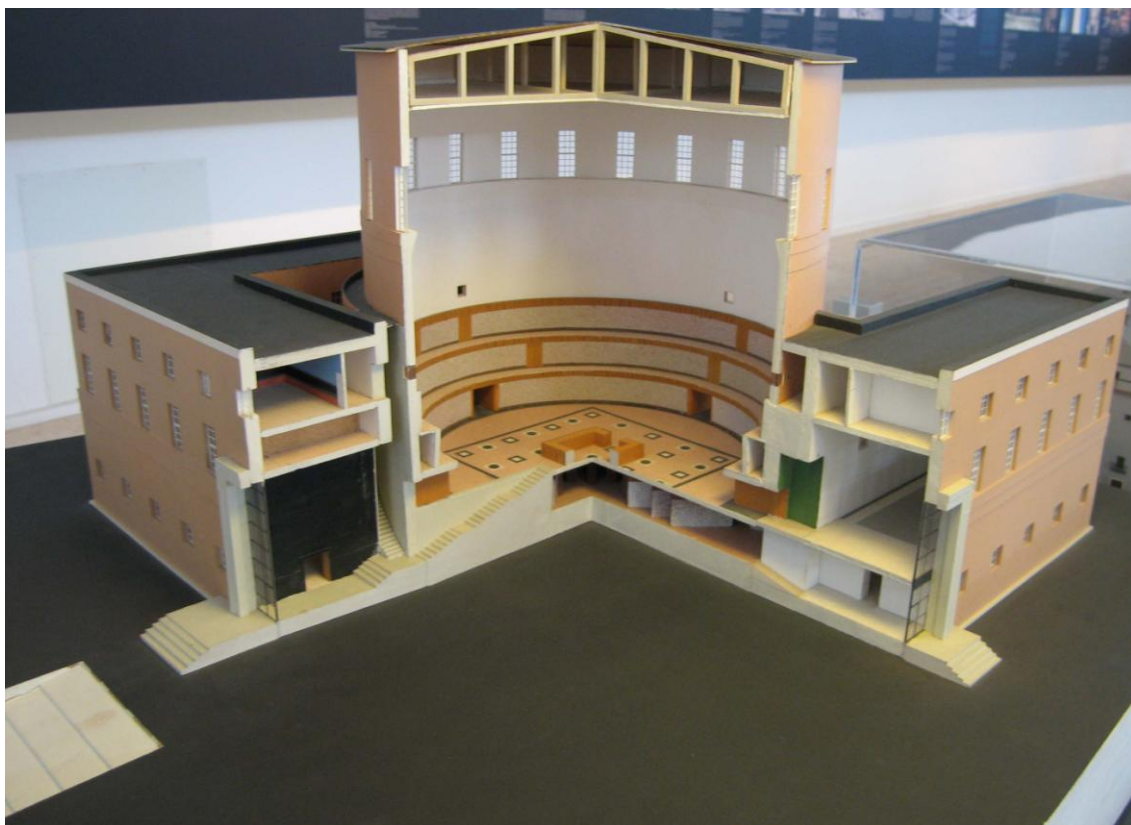
Cylinderkroppen bildar ett landmärke i staden och en gräns för Brunkebergsåsen norrut. Problemet med byggnaden är att den är svår att bygga till.

²² Lagarna skall befördra det allmännas bästa och åstadkomma "största möjliga lycka för största möjliga antalet individer". Denna utilitaristiska princip kallade Bentham "lyckans maximation"

Det är inte enkelt att bygga till biblioteket i dag.

Det vinnande förslaget i den stora arkitekttävlingen 2007 av den tyske arkitekten Heike Hanada. Förslaget har på obestämd tid 2010 lagts i malpåse

Förebildligt biblioteksrum för sin tid. Gunnar Asplunds Stadsbibliotek 1928

1785 föreslog den engelske filosofen Jeremy Bentham sin vision av ett självreglerande fängelse. Han kallade sin design panoptikon efter, alla gr pan och observera gr opticon. Hans tanke var att om fångarna inte kan se sina väktare, vet de inte säkert om de är bevakade eller inte. Få personer kunde övervaka många. Ingen rymde. I det perfekta biblioteket lånade man böcker och lämnade dem tillbaka. Bibliotekarien kunde se sina böcker i ett litet hål i väggen och kontrollera utlåningen så att inte värdefulla böcker stals.

Sambiblioteket består av tre bibliotek och invigdes 2000

Består av tre bibliotek, Länsbiblioteket Västernorrland, Mittuniversitetets bibliotek i Härnösand, och Härnösands Bibliotek. Sambiblioteket fick utmärkelsen Årets bibliotek i september 2000. Det är byggt i fyra våningsplan med hyllor, särskilda boksamlingar, utställningsyta, programsalar, konsertyta, café, barn- och ungdomshörna, läsverkstad, lärcentrum, grupprum, soffgrupper, läsbord. Arkitekter var FFNS Arkitekter AB med Hans Tirsén som ansvarig arkitekt

Ett bibliotek rustat för framtiden

Biblioteket i Seattle. Principfigur och fasad Arkitekt Rem Koolhaas.

En annan världsberömd arkitekt Rem Koolhaas ser det nya biblioteket som ett ställe att vårda och visa böcker montrar med nyheter och en plats för tankar, diskussion och reflexion och vad han kallar för en *dynamisk närvaro*. Han anser att biblioteken bör beakta alla dessa motstridiga tendenser och ge dem utrymme i morgondagens bibliotek. Det har han också gjort i sitt bibliotek i Seattle. Här finns det många olika utrymmen man kan röra sig fritt emellan.

Malmö Stadsbibliotek

Malmö stadsbibliotek består av tre byggnader.

*Gammalt och nytt förenas. Statiska former som passar ett monumentalt hus.
Arkitekt Henning Larsen*

Malmö stadsbibliotek Den nybyggda "Ljusets Kalender" ritades av den danske arkitekten Henning Larsen och invigdes 31 maj 1997. Den gamla röda tegelbyggnaden "Slottet", ursprungligen Malmö museum, ritad av John Smedberg och Fredrik Sundbärg, som varit huvudbibliotek sedan år 1946, restaurerades och återinvigdes 1999. Dessa två huvudbyggnader förbinds med byggnaden som kallas "Cylindern". I Cylindern inryms entrén, en informationsdisk, återlämningsdisken och ett kafé. Biblioteket är gjort för att ströva och vara i. Det finns flera hundra sittplatser för studier, läsning och samtal. Via hissar och ett system av balkonger, broar och trappor kan man söka sig till en plats alldeles intill glasfasaden mot parken eller på en balkong med svindlande utsikt över bibliotekslandskapet där nere.

Biblioteket öppnar sig mot sin stad.

Malmö stadsbibliotek ligger vackert i staden och kombinerar öppenhet och slutenhet. Arkitekt Hening Larsen

Får bibliotek se ut hur som helst?

Förslag till kontroversiellt Nationalbibliotek i Prag enligt arkitekt Jan Kaplicky. I Tjeckoslovakien och Prag har förslaget till bibliotek vållat starka reaktioner. Landets president har protesterat. Får ett modernt bibliotek se ut hur som helst? Behövs det ett Nationalbibliotek frågar sig många pragbor? Arkitekten dog plötsligt februari 2009. Han var verksam i England med född i Tjeckoslovakien

Goda exempel för ett framtidens bibliotek

Biblioteket Högskolan i Gävle, arkitekt Hans Tirsén 2005

Högskolebiblioteket vid Gävle Högskola har 500 läseplatser,

*Tyst läsesal 80 platser, 28 grupprum, 2 mediarum, utbildningsrum, 25 arbetsrum
för personal, total yta 5*

Det framtida biblioteket

Världslitteraturen är växande och jättelik och det har aldrig funnits en kanon men möjligen en historia med sin utveckling ofta utgående från en stad t ex Ur, Babylon, Memfis, Alexandria, Pergamon, Rom, Jerusalem, Aten, Florens, Wien, Paris, London, Stockholm samt givetvis min stad Gävle. Nationallitteraturens kanon diskuteras men kan inte bestämmas uppifrån. Frågan blir om en världslitteraturens epok är på väg? Tanken utvecklades redan av Goethe i ett brev år 1827 till Eckermann. Den kan bara realiseras genom datoriserade globala system med starka sökmotorer typ Google och som vi redan ser konturerna av i Google-books. Men drömmen föddes i biblioteket i Alexandria. Det moderna biblioteket måste i stället specialiseras efter sin övergripande uppgift såsom folk- skolutbildning, forskning. Vara tydlig och avgränsad genom sina uppdragsgivare, exempelvis stat och kommun, näringsliv. I stället måste man samarbeta i nätverk lokalt, nationellt och internationellt. Se t ex Library of Congress där vi kan finna flikar för barn, bibliotekarier, familj, publicister, forskare, lärare. Är det ett modernt världsbibliotek?

Det faktum att innehållet i världens litteratur kan lagras digitalt i en tillräckligt avancerad dator på en plats innebär enligt många framtidstänkare något nytt. Blir samhällena i så fall allt mer sårbara och vad betyder det för bibliotekens konkreta verksamhet i framtiden? Några framtidsforskare har då talat om det klassiska bibliotekets död. De rent teknologiska möjligheter som lanseras visar sig inte alltid vara önskvärda kulturellt. Den klassiska boken verkar motstå tekniska utmaningar såsom e- böcker, läsplattor. Elektroniska media är sårbara och genom felhandlingar och sabotage kan allt raderas ut. Men frågan om arkiv är mer komplicerad än så.²³ I rask takt digitaliseras arkiven och en helt ny syn på arkiv och bibliotek växer fram. Sannolikt får vi en parallell utveckling av både en samling av artefakter, texter i böcker å ena sidan och texter och bilder lagrade i ständigt nya media å den andra. Ett slags dubbla ankare ner i historien. Det vore bra om det blev så.

Nya rum och nya begrepp efterlyses. Mediatek, diskutek....

Vi kan fråga oss om framtidens bibliotek kommer att utvecklas att bli ett slags *mediatek* i ett globalt nätverk ett slags globalt Världsbibliotek med lokalkontor. Kommer själva förvaringen av böcker i bokhyllor då att bli onödiga? Kommer vi få något som liknar BookCrossing²⁴. Där böcker finns där människor väljer att vistas? Det kan också hända att det är bibliotekets sociala funktion som blir en dimensionerande funktion genom att tillhandahålla en träffpunkt för alla kommuninnevånare. Biblioteket blir både ett *Mediatek* och ett *Diskutek*. Självt har jag prövat med att hålla Café Sokrates öppet för filosofiska samtal på vårt stadsbibliotek i Gävle. Det är tillgång till lokal som är det kritiska i projektet.

²³ Se vidare Wolfgang Ernst bok: *Sorlet från Arkivet.*(2008)

²⁴ "<http://www.BookCrossing.com>

Sannolikt kommer också intresset för en lokal kultur och ett intresse för stadsstudier att öka i en värld som blir allt mer globaliserad, vilket förhoppningsvis kommer ge biblioteket nya uppgifter.

Ett nytt rum efterlyses: Diskuteket

Diskuteket skall vara öppet mot staden

Biblioteket behöver ett diskutek – ett offentligt vardagsrum som befrämjar samtal. Här måste man få lov att tala högt. Gävle stadsbibliotek

Kafébiblioteket i Seattle

Här skall man lätt kunna slinka in för att fika och man behöver inte vara alldeles tyst.

Slumpvis skall man komma att möta nya böcker, DVD man lånar hem. Här träffar man vänner. Generösa öppettider förutsätts.

Tekniska möjligheter

Det som gör frågan om bibliotekens framtid genuint osäker är bland annat hur de nya generationernas läsvanor påverkas av nya teknologier, lagringsmedier. Expansionen av de datorstödda nätverken är närmast dramatisk och ger samtidigt nya möjligheter att samverka mellan biblioteken.

I Gävleborgs län finns exempelvis ett samarbetsprojekt som heter Helge. Biblioteken i Bollnäs, Söderhamn, Sandviken, Hofors, Nordanstig och Ockelbo har sedan en tid tillbaka inlett ett samarbete med syfte att erbjuda invånarna bättre biblioteksservice och att använda skattekonorna på ett mer ändamålsenligt sätt. Från att varje bibliotek tidigare har haft sin egen biblioteksdatabas med medier och tjänster har dessa bibliotek slagit ihop sex databaser till ett gemensamt HelGebiblioteket. Sannolikt kan fler rationaliseringsvinster göras där ny teknik kan användas på ett hushållande sätt.

Vår tids elektroniska informationsbärare kallas RFID (Radio Frekvens IDentifiering) och skall prövas i Gävle och Sandvikens kommunala huvudbibliotek. Man kan tala om en revolution som redan pågår i vår vardag i form av butikslarmen, passerkort, och på sikt även på biblioteken. RFID-minichipet är en liten radiosändare med antenn som sänder information till en avläsare (scanner). Man kan jämföra RFID med streckkoder, det fungerar på liknande sätt - skillnaden är att det är radiovågor som bär informationen, märkningen behöver inte vara synlig och chipet kan avläsas på avstånd. RFID-chippen kan monteras in i nästan vad som helst. Storleken på chipen varierar - från ett "riskorn" på några millimeter till tiotals centimeter långa. Vissa RFID-chip är tunna nog för att gjutas in i papper. Man kan tänka sig att bibliotekens klassificeringssystem blir obsoleta.

Det var då jag förstod en sanning som inte är uppenbar för barn, det vill säga, att böcker utgör en dyrbarare skatt än fastigheter och bankkonton. Det var i dessa volymer, de flesta gamla och inbundna, som

*jag upptäckte världslitteraturens stora texter. J.M.G.
Le Clézio.*

Diskussion

Han som såg Djupet, jordens grund,

Han erfor allt, förstod allt.

Gilgamesh, som såg Djupet, jordens grund,

Han erfor allt, förstod allt.

Han utforskade världens fyra hörn.

Han fick fulländad kunskap om allt som finns.

Tankefiguren bibliotek är ett barn av staden och dess djupa historia

Vi vet att det var Gilgamesh som såg detta djup och han erfor allt. Vi kan ana den föreställning som skapade Livets hus i det Egyptiska Memfis för mer än tretusen år sedan och det Museion som byggdes i Alexandria där man samlade texter i rullform i sina arkiv. Vi känner igen den rustkammare för själen som munkar och nunnor byggde i Alvastra? En i begynnelsen religiös längtan efter ett ordnat kosmos, där begreppet logos träder fram och blir ett centrum i vår kultur. En kamp mot minnesförlust och oordning. Det skrivna ordet ansågs ge oss människor verktyg för att orientera oss i en kaotisk värld. Från de grekiska filosoferna i Miletus och Aten föddes impulsen till kritiskt tänkande för att skapa en ordnad plats- ett kosmos – *polis*- på jorden. På denna tankefigur byggs den västerländska civilisationen med sin institution biblioteket. Det finns intressanta organisatoriska och fysiska likheter (homologier) mellan hur en europeisk stad och ett bibliotek har organiserats. Det speglas i stadens stadsplaner med sina adresser till lägenheter i hus av olika höjd, kvarter, gator, torg och i vår tid allt mer avancerade infrastrukturer.

Den historiska staden byggdes typiskt upp runt borgen, slottet, templet eller kyrkan, rådhuset, biblioteket, samt torget. Högre ståndens palats, borgarnas bostäder runt omkring med enklare arbetarbostäder och sk kåkstäder allt längre ut. Detta övertag för centrum gör att det blir unikt och odelbart. Men det kan också göras tillgängligt för alla. Men också bli en källa till tragisk konflikt. (Jerusalem)

Stadslandskapet

I vårt samhälle har stadsbegreppet avskaffats men livet i staden består men blir utspjutt på en allt större yta på grund av bilsamhällets inträde. Vi kan i vår tid mera tala om ett stadslandskap, där tidigare sammanbindande funktioner löses upp framför våra ögon. Dagens moderna stad organiseras inte i samma tydliga hierarki i den äldre meningen utan representerar snarare ett komplext *konfluensfält*, där många funktioner sammanflödar men ingen ges högsta prioritet? Det är en följd att samhället demokratiseras men också på grund av att helt nya produktionsformer, företag och livsstillar vuxit fram. Man talar om *logistiska* språng. Det innebär en förändrad distribution av varor och tjänster i vår omvärld, vilka driver på en förändringsprocess som verkar på flera plan och

fixeras i ett nytt bosättningsmönster. Människors rörelser och räckvidd i landskapet med bil, tåg och flyg har ökat dramatiskt. Vi ser hur det moderna bilsamhället drabbar staden med stora trafikproblem och upplösningstendenser eller som urbanforskarna kallar *urban sprawl* som följd. De förändringar som sker i stadsbygden visar sig först i efterhand med ofta överraskande konsekvenser. Plötsligt läggs butiker, affärer och tom den självklara Posten ner. Många städer har exempelvis fått ett externt köpcentrum utanför sin historiska bebyggelsegräns. Att använda bil blir en nödvändighet för att komma dit. Det kan då verka som om staden vänder ut och in på sitt bebyggelse- och bosättningsmönster. De får till följd att människor ändrar sina vanor och förflyttningskedjor även om de inte direkt önskar detta. Man kan inte samtidigt slinka in på stadsbiblioteket och handla i köpcentrum?

Det moderna folkbiblioteket är något som vänder sig till alla. De är fortfarande viktiga i samhällets demokratiseringsprocess genom att göra kunskap tillgänglig oavsett språk, kön och ålder. Folkbiblioteket är en institution som främjar integration riktad till hela samhället.²⁵ Alla behöver sitt bibliotek inte minst som socialt rum men främst för att söka kunskaper och upplevelser. Bibliotek hör historiskt sett till stadens centrum och har hört till en av de viktigare stadsbildande institutionerna. Den nya tekniken ändrar på denna ordning och vi måste därför diskutera hur vi bör lokalisera och utforma det framtida biblioteket. Skall bibliotekens verksamhet flytta dit människor rör sig i sin vardag eller skall människor söka upp sitt bibliotek där de valt att bo? Kan det bli bekvämare att använda sin dator och låna böcker via internet som skickas hem i ett paket eller kommer som e-bok för att läsas i en läsplatta? Det kan vara dags att påminna om den tankefigur som följt människor i så många tusen år och som så många ansett vara så värdefull. En rustkammare för själen och ett brödraskap i vetande! Ett språkligt gjuteri där nya tankar och begrepp uppstår, föds och förmedlas. En plats där kunskap ackumuleras och berättelser sorlar. Livets hus?

Varför bör vi läsa vi texter

Vi läser texter skriver Harold Bloom för att bilda oss omdömen och egna åsikter. (*Hur du skall läsa och varför*). Vi måste alla kunna läsa för att kunna utvecklas till ansvarstagande medborgare eller för att förkovra oss i ett yrke. Vi måste kunna ta emot en instruktion. Vi läser också för att utveckla vår personlighet, för nöjes skull eller för att slå ihjäl tiden. I sängen, fångelset, väntrummet, på flygplanet. Det moderna biblioteket är därför mycket mer än ett hus där texter förvaras. Det är ett socialt rum för mänskliga möten som främjar studier, läsning, samtal. Till det konkreta bibliotekets kvaliteter hör också att vi gör

²⁵ Jämför prefixet *arké* som finns i både ärkebiskop och arkitekt, som betyder den förste biskopen, resp hantverkaren.

slumpvisa upptäckter som berikar vår fantasi. Det gäller böcker som står nära den vi först sökte och som vi blir nyfikna på men inte visste att de fanns. Vi kan jämföra med texter och skrivna minneslappar vi hittar när vi städar på bord och bokhyllor. Återseende och upptäckt av nya författarskap, nygamla tankar, texter som vi då omedelbart inser att vi behöver. Vi finner fenomenet i ett bra bibliotek. (Det kallas med ett nonsensord för serendipityeffekten) De många nya uppgifterna i ett modernt bibliotek kan samtidigt störa varandra och kräver därför rumslig differentiering och ett väl utarbetat byggnadsprogram.

Litteratur:

- Ankarcrona, Anita (1996) *Makt & minne. En historia om boken*
 Bloom, Harold (2000) *Hur du skall läsa och varför*
 Carlestam Gösta (2008) *Gävle Stadsbibliotek. En framtidsvision*
 Carlestam Gösta (2009) *Biblioteket och staden*
 Carlquist Erik, Järv Harry. red (2008) *Mänsklighetens minne*
 Cornell Elias (1996) *Rummet i arkitekturen*
 de Saussure Ferdinand (1916) *Cours de linguistique générale* (sv. Kurs i allmän lingvistik
 Ernst Wolfgang (2008) *Sorlet från arkivet. Ordning ur oordning*
 Eco Umberto (2002) *Tankar om litteratur*
 Forslund, Lisbeth: *Projekt Gefle Vapen. Mål och inriktning för det framtida Stadsbiblioteket*
 Gerö, Eva- Carin (2008) *Grekiska Språket Kulturen Myterna*
 Hodászy Fröberg Vilma (1998) *Tystnaden och ljuset. Om bibliotekens arkitektur*
 Hayakawa, S. I. (1996) *Vårt språk och värld*
 Labarre Albert (1996) *Bokens historia*
 Le Clézio J.M.G. (2008) *Nobelföreläsning 7 december 2008*
Library of Congress Washington. <http://www.loc.gov/visit/>
 Linnér Sture (2008) *Herodotos. Den förste Globalisten*
 Magnusson Lars (1969) *Sveriges ekonomiska historia*
 Manguel Alberto (1996) *En historia om läsning.*
 McLuhan, Marshall (1964) *Media.*
 Tvärsnitt nr 4:1988 *Böcker och Bibliotek*
 Westeson, Weste: *Gävle Stadsbibliotek 100 år. På väg mot framtiden*
 Warring Lennart, Kantola Taina (2001) *Gilgamesheposet.*
 Örn Johan (2007) *I rummets kraftfält. Om arkitektur och offentlig inredning i Sverige 1935-1975*

Livets hus. Barn behöver böcker

Det är viktigt att barn möter böcker tidigt i livet och stimuleras till läsupplevelser genom vuxna och genom vanan att söka upp ett bibliotek. Analfabetism är fortfarande ett gissel i världen och i vårt samhälle kan mer än fyra procent av befolkningen kämpa med läs och skrivsvårigheter. Det kan innebära ett stort handikapp i urbaniserat samhälle som binds samman bla genom texter i sin vidaste mening. Ny teknik kan underlätta.

Vilka rum eller byggbitar innehåller ett framtidens bibliotek?

1.1 Rum för klassiskt bibliotek. Rätt text i rätt ögonblick för varje människa av alla åldrar är mottot! En samling böcker i urval som tillhandahåller allt från världslitteratur till nationell men särskilt lokal litteratur. Sagor, skönlitteratur, facklitteratur, andra texter, bilder i ett vidgat textbegrepp. Man inser att böcker har kropp och har sinnliga kvaliteter! Här skall finnas **tysta rum** som möjliggör läsning av **rara** böcker. Gamla böcker skall kunna exponeras i säkerhetsskåp.

1.2 Arkitekturen skall ha en viss materialitet med kontrollerat ljus som stimulerar till läsning. Här skall det råda rimlig tystnad. Uppslags- och referensböcker behövs och små vrår för enskilda studier, högläsning av sagor. God förebild är Gunnar Asplunds Stadsbibliotek från 1928 i Stockholm men också Malmö Stadsbibliotek 2010.

2 Metaforiskt rum. En dörr till ett litterärt rum som vidgar sig till ett literärt landskap.

Tankefigur: Livets hus (Egypten), Rustkammare för själen (Alvastra)! Vi upp täcker författare och deras texter slumpvis i livet och behöver vägledning och dörröppnare av bibliotekariéer, lektörer. Det behövs därför kompetent personal.

3. 1 En social träffpunkt och en mötesplats för människor av alla åldrar, klass och kön.

Biblioteket får samma roll som en gång kyrkan hade i sin socken. Här bör finnas ett offentligt rum ett **diskutek** t ex Café Sokrates dvs en plats där viktiga existentiella frågor kan diskuteras. Föreläsningar och debatter skall givetvis ske här i en tillräckligt stor samlingssal.

3.2 Arkitekturen bör vara öppen, ljus och uppglasad och rikta sig ut mot samhället/staden och världen. Kafé för samtal och tidningsläsning. Här får man sitta och tala högt och man kan röra sig fritt. Exempel Malmö Stadsbibliotek.

4.1 Ett mediatek med alla former av nya media t ex DVD, CD, film, video, e-böcker och läsplattor, Ipad. Den nya datortekniken i nätverk har på kort tid omvandlat stora delar av vårt samhällsliv och kommer att göra det i en accelererad takt. Samhället blir också allt mer sårbart. Se utvecklingen inom musiken som skapas och sprids på nya vägar t ex Spotify. Unga människor lär sig att bli ”multikontextuella” och arbetar med alla sinnen utöver ögonen och deltar redan i världen i ett meningsutbyte. Ständigt nya metaforiska rum skapas och nya begrepp.

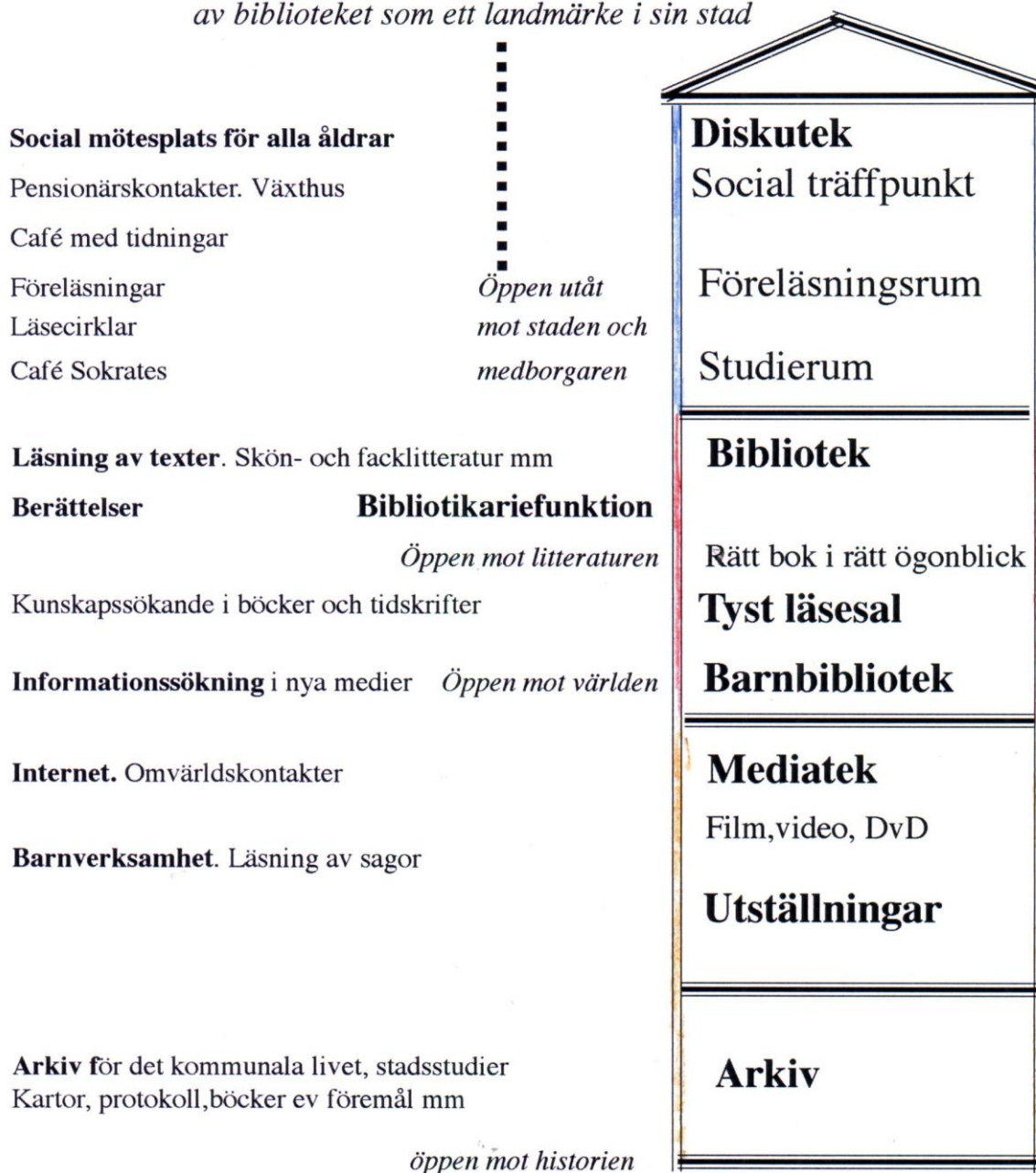
5.1 Ett musiskt rum jämför Museion. Ett slags rum för utforskning av våra livsvillkor. Det är inte självklart vad som bör finnas inom själva biblioteksbyggnaden annat än terminaler eftersom man deltar i ett intensivt utbyte med omvärlden. Vi är på väg mot den **globala byn** men behöver förankra oss också i det lokala. Man talar om det *lokala*. Och vi ser att på de nya verksamheterna på biblioteket kan nya begrepp *gjut* och lanseras allt efter behov. Jämför dator, läsplatta, googlifying.

5.2 Ett ickefysiskt virtuellt rum som skapas av datoriserade nätverk mellan olika databaser och hålls samman av t ex internet. Tillgång till världslitteraturen förutsätter datoriserade söksystem. Man kan här besöka olika arkiv som har scannade dokument, texter, handskrivna brev, fotografier mm.

6. Arkiv för lokalhistoria och stadsstudier och kommunalt beslutsfattande. Denna funktion kommer att bli ett av bibliotekets konkreta ankare och fundament i framtiden. Här kan erbjudas kartor och fotografiska dokument men också äldre böcker och dokument som kan ställas ut.

Arkiven kan utvecklas att bli en kreativ källa och förvalta tanken om vara ett värn mot glömskan och oordningen.

*Genomtänkt arkitektonisk gestaltning
av biblioteket som ett landmärke i sin stad*

Det framtida stadsbibliotekets byggbitar och funktion

är summan (*konfluensen*) av olika typer av rum och funktioner i demokratins tjänst. Helheten är mer än delarna. Biblioteket både samspelar med sin stads medborgare och skapar ett skydd mot minnesförlust genom att ackumulerad kunskap och erfarenhet förankras i texter och kan göras tillgängliga och levande i rätt ögonblick.